

מפגש מס' 29

דף למנחה

ספר שמואל א', ד'-ח'

תוכן הפרקים שנלמדו השבוע

פרק ד - מלחמת אבן העזר, וחורבן שילה

פרק ה - ארון ה' בשדה פלשתים

פרק ו - חזרת הארון לישראל

פרק ז - מעמד התשובה במצפה, ומלחמה עם הפלשתים

פרק ח - בקשת המלך

לימוד מעמיק

היחס הנכון לארון ה'

בשיעור זה נעסוק ביחסו של עם ישראל לארון ה', ובתהליך שהעם עובר במהלך הפרקים האלה (ד'-ז').

חלק א' - טעות ומפלה

פרק ד' מתאר את אחת המפלות הקשות ביותר שידע עם ישראל בתקופת המקרא. בקרב עקוב מדם עם הפלשתים מוכים לפחות ארבעה ושלושים אלף מישראל, ובסופו נלקח ארון ה' ונחרב משכן שילה. מפלה בסדר גודל שכזה מתאימה לחטא חמור במיוחד, אך לא ברור מהו החטא. עיון בפרק מעלה תשובה לשאלה זו. לאחר התבוסה הראשונה אמרו בני ישראל: "לָמָּה נִגְפָנוּ ה' הַיּוֹם לְפָנֵי פְלִשְׁתִּים? נִקְּחָה אֵלֵינוּ מִשְׁלָה אֶת אֲרוֹן בְּרִית ה' וַיֵּבֵא בְקִרְבָנוּ וַיִּשְׁעֵנוּ מִכַּף אֲיִבֵינוּ" (שמ"א ד', ג)

מתחילת דבריהם נראה שבני ישראל מחפשים דרך לשוב בתשובה. אולם, מיד מתברר שהם לא מנסים לתקן את מעשיהם, אלא מנסים לפתור את הבעיה באמצעים חיצוניים: הם מביאים את ארון ה', מתוך מחשבה שהוא יושיע אותם. לא ה' הוא שיושיע את ישראל, אלא הארון, משל היה כלי נשק רב-עצמה, שמי שמחזיק בו מנצח. בני ישראל מריעים עם הגעת הארון למחנה, ובטוחים בהצלחתם. ההתייחסות לארון ה' ככלי בעל כחות עצמאיים, מאגיים, אשר יכול להציל ולהושיע ללא קשר למצבו הרוחני של העם, הינה תפיסה אלילית, המנוגדת לרוח התורה. כך מפרש מלבי"ם (לפרק ד' פס' ג):

מלבי"ם שמ"א ד', ג: מהרי"א נתן כמה טעמים למה נלקח ארון האלהים ויתן לשבי עוזו, ולדעתי כולם מבוארים בכתובים. [א] בהיות ישראל אז רעים וחטאים עובדי ע"ז ופסל מיכה היה ביניהם, כמו שנאמר (שופטים יח, לא) שהתמיד כל ימי היות בית האלהים בשילה, ולקמן (ז, ג) אמר להם שמואל הסירו את אלהי הנכר. ובכל זאת חשבו את עצמם לצדיקים עד ששאלו למה נגפנו ה', וזה העלה חמת ה' בם, כמו שנאמר: (ירמיה ב, לה) "הנני נשפט אותך על אמרך לא חטאתי". [ב] נמשך מהקודם, שע"י שנדמו כחולה אנוש הבלתי מרגיש מכאוב כלל וחשבו שהם צדיקים ולא חשבו להיטיב מעשיהם ולבקש תשועה מה', רק אמרו נקחה אלינו משלה את ארון ברית ה' ויבא בקרבנו וישענו מכף אויבינו, חשבו באשר בהכרח יציל את ארון עוזו וישמרו מיד פלשתים ועי"ז ינצלו וישמרו גם הם, וזה מחשבת דופי, כי ברית הארון אינו תכלית לעצמו רק בעבור ישמרו את הכתוב בו:

להרחבה על רעיון זה ראה בפוסט מאת ד"ר טובה גנזל ובישעור מאת הרב אליעזר קשתאל ובפוסט מאת הרב ד"ר יואל בן נון

שאלה למחשבה

בכמה מקומות בתנ"ך הנביאים מתעמתים עם הגישה הזו של העם, אשר מפריזים בכחה של עבודת ה' הטכנית-חצונית, במקום לעשות תיקון פנימי אמיתי. באופן מיוחד בולט הדבר בתוכחות הנביאים בעניין הקרבנות. האם גם אנו עלולים ליפול לטעות דומה לזו? חשבו על מקרים שבהם אנשים נתפסים לאמונה בכלים חיצוניים שכביכול יכולים לעזור להם (באופן מאגי) במקום לעשות תיקון פנימי אמיתי.

באופן פרדוקסלי, דווקא הבאת הארון הביאה לתוצאות הפוכות: בני ישראל הביאו את הארון מתוך אמונה בכוח העצמאי, ולא מתוך אמונה בה' ותיקון פנימי, ולכן ה' לא עזר להם בכלל במלחמה, אלא נתן אותם ביד הפלשתים. בנוסף לכך, הפלשתים, אשר נבהלו מעצמתו של הארון (מפני שהם שותפים למזזה את הארון עם ה' א-להי ישראל, ומעניקה לו כחות עצמאיים), נלחמו יותר בחזקה, ולכן נצחו את ישראל והמפלה הייתה גדולה מאד (ט-י).

נספח

שנים רבות לאחר מכן, בסוף ימי הבית הראשון, ירמיהו מוכיח את העם על טעות דומה: פה אמר ה' צ-באות א-להי ישראל היטיבו דרכיכם ומעלליכם ואשכננה אתכם במקום הזה. אל תבטחו לכם אל דברי השקר לאמר היכל ה' היכל ה' המה. כי אם היטיב תיטיבו את דרכיכם ואת מעלליכם אם עשו תעשו משפט בין איש ובין רעהו... ושכנתי אתכם במקום הזה בארץ אשר נתתי לאבותיכם למגן עולם ועד עולם. הנה אתם בטוחים לכם על דברי השקר לבלתי הועיל. הגנב רצח ונאף והשבע לשקר וקטר לבצעל והלך אחרי אלהים אחרים אשר לא ידעתם. ובאתם ועמדתם לפני בבית ה' אשר נקרא שמי עליו ואמרתם נצלנו למען עשות את כל התועבות האלה. המערת פריצים היה הבית הזה אשר נקרא שמי עליו בעיניכם גם אנכי הנה ראיתי נאם ה' (ירמיהו ז', ג-יא).

לפי דברי ירמיהו, העם היה בטוח שהמקדש לא יחרב, למרות חטאיהם, מפני שהאמינו שהמקדש הוא בעל כח עצמי. להוכחת חשיבות דבריו מזכיר ירמיהו מפורשות את חורבן שילה: כי לכו נא אל מקומי אשר בשילו אשר שכנתי שמי שם בראשונה וראו את אשר עשיתי לו מפני רעת עמי ישראל. ועתה יען עשיתם את כל המעשים האלה נאם ה' ואדבר אליכם השכם ודבר ולא שמעתם ואקרא אתכם ולא עניתם. ועשיתם לבית אשר נקרא שמי עליו אשר אתם בטוחים בו ולמקום אשר נתתי לכם ולאבותיכם כאשר עשיתי לשלו (יב-יד)

לאור דברינו, ההשוואה מובנת היטב: המחשבה שהיכל ה' יציל את ישראל ללא קשר למעשיהם, מקבילה למחשבתם של בני ישראל שהבאת הארון תושיעם מיד פלשתים, ללא קשר למעשיהם. ירמיהו קורא לעם ישראל לזכור את חורבן שילה כדי להבין שארון ה' והיכל ה' לא יושיעו את ישראל, כאשר ישראל לא הולכים בדרך ה'.

מה הביא את בני ישראל לתפיסתם המוטעית לגבי ארון ה'? בשיעור הקודם ראינו, כיצד העם חוזר אל המשכן לאחר שנים רבות שהמשכן היה נטוש. בשנים אלה, עם ישראל הושפע מהתרבות שהיתה סביבו, ואף עבד עבודה זרה. כך חדרה התפיסה האלילית לעם ישראל, וגם כאשר עם ישראל חוזר אל עבודת המשכן, הוא עדיין מושפע מן התפיסה האלילית, ועובד את ה' באופן מעוות.

בהמשך הפרק מתקבל הרושם, שאפילו עלי, הכהן הגדול, טועה בהתייחסותו לארון כבעל חשיבות יתירה. הכתוב מספר כי למרות זקנותו "עלי יושב על הכסא יד דרך מצפה" (פס' יג). אלא שבניגוד לצפוי, עלי איננו ממתין לשמוע את תוצאות הקרב. אין הוא רואה את משמעותה המרכזית של המערכה בשאלת ניצחון ישראל או תבוסתו, ושהיא המשקפת את השאלה החשובה ביותר - היש ה' בקרב ישראל, אם אין. במקום להתרכז בשאלה זו, מתוארת ציפיתו של עלי כדאגה שונה לחלוטין: "כי היה לבו חרד על ארון הא-להים" (שם).

בהמשך מתאר המקרא, שאף המבשר האנונימי שבוי היה באותה תפיסה מוטעית, והוא מדרג את שורת האסונות שאירעו במערכה באופן הנראה, על פי שיקול דעתו, כהליכה מן הקל אל הכבד ביחס לעלי: "ויען המבשר ויאמר: (1) נס ישראל לפני פלשתים (2) וגם מגפה גדולה היתה בעם (3) וגם שני בניך מתו חפני ופינתוס (4) וארון הא-להים נלקחה" ואכן, תגובתו של עלי אינה מפתיעה: "ויהי בהזכירו את ארון הא-להים ויפל מעל הכסא אחרנית בעד יד

הַשֵּׁעַר וְהַשְּׁבַר מִפְּרֻקְתּוֹ וַיָּמָת" (פס' יח). לא מפלתם של ישראל החרידה את עלי וגרמה למותו; אף לא מותם של בניו; לקיחת הארון - הסמל החיצוני, הביטוי הסמלי בלבד להשראת השכינה - היא שעשתה זאת. עם כל ההערכה למסירותו לארון, שלקיחתו נגעה ללבו עוד יותר ממותם של בניו, יש בתיאור זה גם ביקורת על עלי, שכל מעייניו נתונים לארון בלבד. להרחבה, ראה [במאמרו של הרב אמנון בזק](#).

חלק ב' - הבהרת הטעות

המפלה של עם ישראל ושביית הארון בידי פלשתים יצרה סכנה גדולה של חילול השם: הפלשתים, לפי השקפת עולמם האלילית, בטוחים שאין זה רק ניצחונם על ישראל, אלא גם ניצחון אלוהיהם על א-לוהי ישראל. הבאת הארון לבית דגון מסמלת את הרעיון המרכזי בתודעתם של הפלשתים: ההנחה שניצחונם על ישראל נובע מיתרונו של דגון על ה'.

בשל חשש זה יש צורך להדגיש שאין הדבר כך: מפלתם של ישראל נגרמה בגלל חטאיהם, ולא בגלל 'חולשתו' של ה' - הָאֱלֹהִים הָאֲדֻרִים הָאֵלֹהִים. לשם כך נועדו אירועי פרק ה': להוציא מלבם של הפלשתים את הרעיון שגברו על א-להי ישראל. לשם כך, ארון ה' פוגע הן בפלשתים והן באלהיהם.

בשלב ראשון דגון נופל על המפתן לפני ארון ה', כסמל לכניעתו לפני ה'. כאשר הפלשתים ממשיכים להתעקש, הפגיעה באלהיהם חמורה יותר: "וַהֲגִה דָּגוֹן נִפְל לְפָנָיו אֶרְצָה לְפָנֵי אַרְוֹן ה' וְרָאשׁ דָּגוֹן וּשְׁתֵּי כְּפוֹת יָדָיו כְּרֻתוֹת אֶל הַמִּפְתָּן רַק דָּגוֹן נִשְׁאָר עָלָיו". כריתת ראשו וידיו של דגון מבטאת השפלה.

רלב"ג שמ"א ה, ג: והנה על צד המופת עשה הש"י לכבודו שהפיל דגון ארצה לפני ארון ה' להעיר כי אין עוד מלבדו ואולי חשבו הפלשתים שכבר היה זה על דרך המקרה לא מאת הש"י ולזה לקחו את דגון והשיבו אותו למקומו ולא השתדלו להסיר משם ארון האלהים, וביום השני מצאו דגון נופל לפני ארון ה' וראש דגון ושתי כפות ידיו כרותות על המפתן... ולא הספיק לש"י השפטים שעשה באלהיהם אבל הכה האשדודים ושם שוממים ותמהים על המכות שבאו להם בדרך שלא היו יכולים לאמר שיהיה חדוש זה המקרה להם אם לא מפני מה שהסבו אליהם ארון האלהים:

כפי שאומר רלב"ג, במקביל להשפלת האל דגון, הארון מנחית מכות על ערי הפלשתים. חציו השני של הפרק מתאר את ההדרגתיות בחומרות העונשים מעיר לעיר, ואף כאן בולטת תכונת העקשנות של הפלשתים, שאינם משתכנעים בנקל כי יש כאן יד מכוונת. העונשים הולכים ומכבידים מאשדוד לגת ומגת לעקרון. העברת הארון ממקום למקום נובעת מן התפיסה האלילית שלאליים יש מקומות מסוימים שבהם כוחם רב יותר. עד מהרה עומדים הפלשתים על טעותם, וממילא לא ניתן עוד לדבר על ניצחון הפלשתים על ישראל. שני העמים הוכו בידי כוח אחד, וחוו את יד ה' ואת שלטונו על העולם כולו. [ראה בשיעור מאת הרב מנשה וינר ובסרטון מאת הרבנית שני טרגין](#).

בסופו של דבר הפלשתים נאלצים להודות בכחו של ה', ומחליטים להשיב את הארון. כשמגיע הארון לישראל, מזכרת שמחתם של בני ישראל, והכול נראה טוב ויפה. רק לאחר שהלכו הפלשתים (פס' טז): "וַיִּחַמְּשֶׁה סָרְנֵי פְּלִשְׁתִּים רָאוּ וַיִּשְׁבּוּ עֶקְרוֹן בַּיּוֹם הַהוּא" התרחשה הטרגדיה: "וַיֵּךְ בְּאֲנָשֵׁי בֵּית שָׁמֶשׁ כִּי רָאוּ בְּאַרְוֹן ה' וַיֵּךְ בְּעַם שְׁבַעִים אִישׁ חֲמִשִּׁים אֶלְף אִישׁ וַיִּתְאַבְּלוּ הָעָם כִּי הִכָּה ה' בְּעַם מִכָּה גְדוֹלָה". מה פשרו של חטא זה? נראה שבני ישראל הסתכלו על הארון (ולדעת רד"ק: אף בתוכו). ההסתכלות בארון ה' מנוגדת לצו התורה:

במדבר ד', יח-כ: אֵל תִּכְרִיתוּ אֶת שִׁבְט מִשְׁפַּחַת הַקֹּהֲנֵי מִתּוֹךְ הַלְוִיִּם. וְזֹאת עֲשׂוּ לָהֶם וְחָיו וְלֹא יָמָתוּ בְּגִשְׁתֶּם אֶת קֹדֶשׁ הַקֹּדְשִׁים אֲהַרֵן וּבְנָיו יִבְאוּ וְשָׂמוּ אוֹתָם אִישׁ אִישׁ עַל עִבְדוֹתָו וְאֵל מִשְׁאוֹ. וְלֹא יָבֹאוּ לְרְאוֹת כְּבָלֵעַ אֶת הַקֹּדֶשׁ וַיָּמָתוּ.

מה גרם לפתע לחטא זה? מסתבר שבדומה לפלשתים, הגיעו כעת גם בני ישראל לקיצוניות הפוכה ביחסם לארון. אם בזמן המפלה בשילה ראו בני ישראל בארון ה' כלי בעל כוחות עצמאיים, הרי שכעת איבדו את מידת היראה הנדרשת ביחס אליו. אווירת השמחה פגמה במידת היראה, והביאה לקלות ראש. כעת, במבט לאחור,

ייתכן שיחס זה בא לידי ביטוי גם בתיאור הסתמי שנאמר קודם "ובית שמש קצרים קציר חטים בעמק וישאו את עיניהם ויראו את הארון וישמחו לראות", וכדברי רש"י:

רש"י ו', יג: ומשמחתם נהגו בו קלות ראש, שלא היו מסתכלין בו באימה ודרך כבוד:

לשבחם של ישראל ייאמר שבניגוד לפלשתים, שהתעקשו על אמונתם, ישראל הבינו מיד את המסקנה והכירו בחטאם. הלקח מצריכים היו ישראל להסיק ממפלת שילה אינו שינוי מידת היראה כלפי הארון; הלקח הוא שינוי התפיסה כי לארון יש כוח עצמאי, שאינו תלוי בעשיית רצון ה'. שני הקטבים שבהם היה עם ישראל נתון אמורים, בסופו של דבר, ללמד את דרך האמצע: **אמונה בקב"ה, ולא באמצעים חיצוניים, אך תוך כבוד לאמצעים אלו.**

[ראה בפוסט מאת הרב יגאל אריאל ובפוסט מאת חיותה דויטש ובמאמר מאת הרב יובל שרלו ובשיעור מאת הרב מנשה וינר](#)

חלק ג' - תיקון

פרקים ד'-ו' חלפו בלא כל אזכור של שמואל, ושמו אינו נקשר כלל עם המפלה בשילה והמכה בבית שמש. בינתיים חלפו עשרים שנה, ובלא שמתואר מה אירע באותן השנים, ניכרת תוצאת הנהגתו של שמואל היטב: **...וירבו הימים ויהיו עשרים שנה וינהו כל בית ישראל אחרי ה': (ג) ויאמר שמואל אל כל בית ישראל לאמר אם בכל לבבכם אתם שבים אל ה' הסירו את אלהי הנכר מתוככם והעשיתו ויהי לנו לבבכם אל ה' ועבדהו לבדו ויצל אתכם מיד פלשתים: ויסרו בני ישראל את הבגלים ואת העשיתו ויעבדו את ה' לבדו: (שמ"א ז', ב-ד)**

כיצד התרחשה המהפכה הרוחנית בעשרים השנה הללו?

רש"י שמ"א ז', ב: וינהו וגו' אחרי ה' - על ידי שמואל שהיה מחזר מעיר לעיר ושופטם ומוכיחם, וינהו לשון המשכה הוא... ומנחם חברו "וינהו" לשון יללה כמו "נהי נהיה" וכן "ולא נה בהם" ופירוש "וינהו אחרי ה'" שהתאבלו על מעשיהם הרעים ושבו אחרי ה'...

רד"ק, שם: יש מפרשים לשון "נהו" כלומר בכו וחזרו בתשובה שלימה כי ראו דבר הארון וקדושתו והיה להם לאות גדול כי ה' הוא האלהים ונתחרטו על אלהי הנכר שהיו עובדים

לפי דברי רש"י, שמואל הוא זה שעשה את המהפכה הרוחנית. הוא עבר מעיר לעיר ודאג לשפוט את העם, לחבר אותם אל הקודש, ולהחזירם בתשובה. רד"ק, לעומת זאת, מדגיש את חשיבות האירועים עם ארון ה' כטריגר לתהליך התשובה. לדעתו, סיפור נפילת הארון ביד הפלשתים וחזרתו אל ישראל, לימדו את עם ישראל גם את קדושת הארון וגם שהארון איננו כלי מאגי אלא שה' הוא האלקים וצריך לעובדו בצורה נכונה.

מן הפסוקים נראה, שהמהפכה הדתית של שמואל עברה שני שלבים: בשלב הראשון אימצו בני ישראל את עבודת ה', אך עדיין עבדוהו בשיתוף עם עבודה זרה; ושמואל מאיץ בעם להשלים את המהלך ולעבוד את ה' "לבדו", ומבהיר שרק כך יוכלו להינצל במערכה העתידה עם הפלשתים. בסופו של דבר הצליח שמואל במשימתו, והעם זנח כליל את העבודה הזרה. וכעת מגיע אירוע מיוחד, שבו נבחנת מידת ההצלחה של תשובתם של ישראל: שמואל מכנס את העם למה שנראה כ'כנס תשובה', הכולל תענית ותפילה: **"ויאמר שמואל קבצו את כל ישראל המצפתה ואתפלל בעדכם אל ה': ויקבצו המצפתה וישאבו מים וישפכו לפני ה' ויצומו ביום ההוא ויאמרו שם חטאנו לה' וישפט שמואל את בני ישראל במצפה" (ז', ה)**

הפלשתים מפרשים את ההתכנסות כהכרזת מלחמה, ומתכוננים במהירות לעלות על בני ישראל. ואולם, נראה שטעות זו היא חלק ממהלך אלקי מתוכנן, שתכליתו לראות כיצד יגיבו בני ישראל כעת, והאם למדו את הלקח מפרשת מפלת שילה. ואכן, תגובתם של בני ישראל ראויה לחלוטין: **"ויאמרו בני ישראל אל שמואל אל תחרש ממנו מיעקב אל ה' א-לֵהינו וישענו מיד פלשתים" (ח).** ביטוי זה הוא תיקון לטעות האומללה של ישראל. בעוד שבפרק ד'

סמכו ישראל על הארון שיושיעם מיד פלשתים, **כעת פונים הם לקב"ה להושיעם בזכות זעקה ותפילה**.
ושמואל נענה לבקשתם ברצון, מקריב קרבן ונענה משמים, ואז יוצאים ישראל לקרב ומביסים בו את הפלשתים.

נשים לב ששתי המלחמות נקשרות זו לזו ע"י שם המקום: אבן העזר. אמנם מדובר על מקום שונה לחלוטין, אבן העזר שבפרק ד' מצויה בקרבת אפק שבנחלת אפרים, באזור ראש העין של ימינו, ואילו בפרק ז' מדובר על אזור אחר לגמרי (הקרב התחיל במצפה שבבנימין, וכנראה ירד לכיוון השפלה). ובכל זאת, אין ספק שמבחינה ספרותית רומז המקרא לקשר שבין שני הסיפורים באמצעות שימוש באותו שם מקום (שאינו נזכר בשום מקום אחר במקרא!); והעובדה שאין מדובר באותו מקום רק מבליטה זאת.

זהו למעשה הסיפור היחיד שמספר המקרא על שמואל כמנהיגו של עם ישראל. ואולם, **בסיפור זה מקופלת מהפכה שלמה שהנהיג שמואל, שהביאה לתיקון מלא - מחטא שהביא למפלה, לתשובה שהביאה לניצחון גדול:**

(יג) וַיִּכְנְעוּ הַפְּלִשְׁתִּים וְלֹא יָסְפוּ עוֹד לָבוֹא בְּגִבּוֹל יִשְׂרָאֵל וַתְּהִי יַד ה' בְּפִלְשְׁתִּים כָּל יְמֵי שְׁמוּאֵל: ...וַיִּשְׁפֹּט שְׁמוּאֵל אֶת יִשְׂרָאֵל כָּל יְמֵי חַיָּו: (טז) וַהֲלֹךְ מִדֵּי שָׁנָה בְּשָׁנָה וְסָבַב בַּיִת אֵל וְהִגְלִיל וְהַמְצִפָּה וְשָׁפֹט אֶת יִשְׂרָאֵל אֶת כָּל הַמְּקוֹמוֹת הָאֵלֶּה: (יז) וַתִּשְׁבְּתוּ הָרְמָתָה כִּי שָׁם בֵּיתוֹ וְשָׁם שָׁפֹט אֶת יִשְׂרָאֵל וַיִּבֶן שָׁם מִזְבֵּחַ לָהּ:

סיכום

ספר שמואל פותח תקופה חדשה בתולדות עם ישראל. שמואל הנביא, בעקבות דרכם של הוריו אלקנה וחנה, מחזיר את העם לעבודת ה'. בתחילתו של התהליך העם עדיין שבוי בתפיסות אליליות, החודרות אליו מהעמים השכנים, ולכן הוא מייחס לארון ה' כחות מאגיים עצמאיים. בתהליך ארוך, הנמשך כעשרים שנה, שמואל מביא את העם לחזרה בתשובה, הסרת העבודה הזרה, ותפיסה נכונה של עבודת ה'.

להרחבה

[מתן על הפרק לפרקים ה-ו](#)

[מתן על הפרק לפרקים ז-ח](#)

[סדרת מאמרים של הרב אמנון בזק לספר שמואל](#)

הקדמה לקראת השבוע הבא

בשבוע הבא נלמד על בקשת המלך והמלכת שאול